

Erindringer skrevet af Ellen Kristine Agergaard (f. Kattenhøj), født 1903 i Brogaard ved Bækmarksbro. (forkortet)

Når man er gammel tænker man tilbage, minderne dukker op og man får lyst til at fortælle sine børn om ”gamle dage”. Men børnene er fløjet fra reden og har hvert sit hjem. Derfor vil jeg prøve at skrive lidt, hvis nogen får lyst, kan de så ved lejlighed kigge i mindernes bog.

Min mor og far var Ellen og Morten Kattenhøj, Bækmarksbro. De havde en datter der hed Kirsten, en søn der hed Karl og så onsdag den 12. august 1903 kl. 18.30 kom jeg til verden. Søndag den 16. august blev jeg i ponyvogn kørt til Flynder kirke, hvor pastor Steenstrup døbte mig Ellen Kirstine Kattenhøj.

Så voksede ”stumpen” da op og havde mange skønne barndomsdage i den gamle gård i Bækmarksbro. Den lå nede ved banen i Bækmarksbro. På den tid var der karle og piger på hver en gård, jeg husker mange af dem. De legede altid med os, når far og mor var ude. Vi legede tit blindebuk i stuerne om aftenen. Jeg besøgte tit min bedstemor og når hun sad ved spinderokken, fik jeg lov at prøve. Men det er ikke så let, som man tror, man kan ikke få garnet jævnt. Men karte ulden til pæne ”tejer” det fik jeg lært og jeg er så heldig at være ejer af bedstemors karter.

I 1910 byggede min far en lille skole i Bækmarksbro. Skolen var ikke stor, der var 4 fag vinduer ud mod syd og de to nederste vinduer var kalket hvide. I denne lille stue havde vi mange dejlige timer, jeg har aldrig gået i andre skoler, medens jeg var barn. Først gik jeg hos frøken Brandt, vi holdt meget af hende, hun lærte os meget. Men rejste da jeg var 12 år, det var vi alle meget kede af. Hun havde været i Bækmarksbro i 8 år. Hun var så rar, jeg husker engang at provst Rendtorff fik hende til at græde, da vi var til eksamen, han var meget bøs. Efter frøken Brandt fik vi frøken Hansen fra Torsminde.

Til mine skønne barndoms minder hører også søndagsskolernes basar, som blev holdt i Bøvling præstegårdshave hver sommer. Far og mor kørte derover i ponyvogn, der var en lille hest for den hed Per. Hvert år bagte mor en mægtig stor lagkage som fyldte en stor bakke. Den kunne skæres i mange stykker, som blev solgt ved bordene i haven – pris 25 ører pr. stk. For os børn var der en pose, som blev holdt så vi kunne stikke hånden ned og fange en lille pakke til 10 øre, så vi morede os vældig. Alle kom kørende til præstegården sikken en masse børn, heste og vogne, det var altid godt vejr.

En anden køretur vi aldrig glemte, var når Per blev spændt for ponyvognen en tidlig morgenstund, så kørte vi i fire timer, for vi skulle besøge farbror Anders i Provstgård i Vejrum, der nåede vi frem til middag. Familierne i Nordenbjerg i Møborg var også med. Vi børn havde en dejlig dag, hvor vi legede med kusiner og fætre i Vejrum. Vi var der kun på besøg en gang om året. Når vi så skulle hjem om aftenen, blev gamle Per spændt for vognen igen og så begyndte den lange tur over heden. Først igennem Asp, Fousing, Hestbæk, Donskjær og Møborg hjem til Bækmarksbro. Det var ikke så let at finde vejen, når det blev mørkt. På heden gik der altid mange veje, engang holdt vi stille, der var tre veje ved siden af hinanden, men hesten kunne vist bedst finde vejen. Der var hverken vognlygter eller gadelygter, men bare mørkt. Der var også mange dybe huller i vejen så vognen hældede slemt til siden, vi kaldte den for ”vuggevejen” og vi børn faldt da også i søvn, når vi kørte hjemad.

En gang om året havde vi samtalemøde om bibelen i vort hjem. Folk fra sognet kom, men i vores lille by gik far fra dør til og indbød til møde. Der var mange der ikke ville komme, men far har fortalt, at en ældre mand der ellers aldrig deltog, sagde; nu har Morten indbudt os i 3 år, så nu vil vi alligevel derned. Jeg kan huske engang at der var 150 mennesker, så var alle stuer også fyldte, men trods det fik alle kaffe.

Vi havde et lille lysthus i haven, der fik vi chokolade til fødselsdage. Så pyntede vi pænt med blomster fra haven. Til mors fødselsdag den 12. juni var der altid store røde pæoner en rigtig flot blomst.

Min far havde en gammel møster der hed Maren Høj, hun boede alene i et lille hus nede i Donskjær. Hun havde høns, en ged og en lille mis. Om sommeren indbød hun også til møde. Præsten kom og mange mennesker, så de fleste måtte vist stå op. Vi børn gik derned og besøgte hende sammen med Birgitte, Karoline og Maja. Så fik vi kaffe med fløde fra den lille ged. Gamle Maren Høj var fingernem, hun lavede fine små kurve, pap stjerner blev omviklet med hæklegarn (det var tålmodighedsarbejde) så blev de syet sammen og pyntet med glansbillede.

Der gik en mergelbane gennem Donskjær og gamle Maren Høj tog med mergeltoget til Bur efter kaffe, hun har nok haft ståplads i lokomotivet. Jeg har et skønt minde om hende, hun gav mig det billede, der hænger i børnekammeret hjemme i Agergaard. Billedet af den lille dreng med de foldede hænder – tænk om alle små børn måtte lære at folde deres hænder og bede aftenbøn.

I Bækmarksbro var der marked to gange om året, markedspladspladsen var lige uden for vores dør. Der var mange boder stillet op, frugthandlere og der var legetøj, balloner, sprællemænd, honningkager m.m. mændene stod midt på vejen og handlede med deres heste og køer. Der var altid mange mennesker og det var skik at vore gamle tjenestekarle kom ind og fik kaffe om eftermiddagen, der var hyggeligt i stuen.

Ude vest for laden, på marken var der opstillet telte med mange borde og der serveredes kaffe og desværre også spiritus

Så markedsdagene endte altid med at der var mange fulde mænd. Der var også nogen som kaldes ”trækkere” de skulle trække dyrene fra det ene marked til det andet. Ulfborg, Ramme og Bækmarksbro marked blev holdt lige efter hinanden. Og så måtte Marinus Krarup, Anders Donskær og Elias Mærsk af sted med dyrene. Det var en lang vej at trække med de arme dyr.

Et cirkustelt manglede der heller ikke bagved byen på markedsdagen, vi fik gratis adgang fordi teltet stod på vores mark.

Byen:

Nu er der aldrig marked i Bækmarksbro længere. Byen er vokset stærkt i de sidste år, nu er der gader og villaer, svømmehal og plejehjem, der hvor vi samlede kartofler op, lugede roer og kørte hø og korn. Jorden fra vort hjem er solgt til byggegrunde, stuehuset står endnu, laden og kostalden er helt væk. Stuehuset er vist bygget i 1850, da var det landevejskro. Laden var bygget i 1835, på en bjælke i laden var indhugget: ”bekostet 1835 af Karen og Anders Bro”.

Nu, da laden blev nedrevet, har Husted fået den bjælke frisket op hos Aksel Mortensen og den er sat op på stuehusets syd gavl ud mod haven. Det gamle stuehus ser pænt ud endnu og inde i gangen sidder en lille klokke over døren ind til stuen. Nu har den klokke hængt der i over 100 år, ja den har været der siden Karen Bro var krokone og der blev serveret i stuerne. Vore forældre har fortalt, at en rejsende, som var inde at drikke kaffe, klagede over, at der var kaffegrums i koppen, han fik det svar af Karen Bro: ”det er det tyk der koster æ peng”. Han har nok skyndt sig ud i dagvognen igen, den gik fra Lemvig til Vemb og holdt ved hver en kro, før jernbanen kom i 1875.

Konfirmation:

Den 30. september 1917 blev jeg konfirmeret i Flynder kirke af provst Rendtorff. Vi gik til præst i Flynder asyl som det kaldes dengang. Jeg fik 123 kr. det var en masse penge. På den tid var det skik og brug med 2 kr. i hvert telegram. Jeg fik også mange gaver og om aftenen var der mange gæster. Provsten holdt møde i storstuen, han skrev mit konfirmations ord i min bibel, det er Efs.2.10. og det samme ord talte han over på vores bryllupsdag.

Voksenlivet:

På den tid kom man ud af skolen, når man var konfirmeret. Jeg gik også med i arbejdet derhjemme både ude og inde. Men min søster var en tid på missionshotellet i Holstebro og en sommer på

Gisselfeld avlsgård. Jeg var en sommer på Skjern missionshotel og en sommer på Haslev højskole. Min søster fik lyst til at blive lærerinde, så hun kom på seminariet i Nr. Nissum i 4 år og blev derefter vinter lærerinde i Marup skole ved Skjern. Forår 1930 blev hun ansat ved Kirkeskolen i Skjern og senere ansat ved Byskolen, hvor hun virkede til, hun fyldte 70 år.

Da mor ikke kunne klar hjemmet alene, måtte jeg så blive hjemme og hjælpe både ude og inde. Jeg havde mange gode år, der var altid nok at bestille. Om sommeren skulle vi i mark og eng. Vi bjergede en masse hø, så der skulle lægges mange læs på. Når det blæste stærkt, brugte jeg bagerens dreng til at lægge tværs over læsset, så hjørnerne ikke blæste op.

Alt arbejde foregik på helt andre måder end nu. Hvis man f.eks. skulle vaske storvask, var der ikke fuldautomatiske vaskemaskiner. Man fyrede op under ”gruekedlen” med hedetørv med lyng på, de var så store, at de skulle hugges i stykker med en økse. Tøjet skulle koges to gange for at være snehvidt. Efter 1. kogning blev det vasket på vaskebræt, derefter kogt igen og så skyllet 3 gange. Alt vand skulle pumpes op og tøjet hives op og ned i baljen. Så man fik en hel dags gymnastik ud af det. Det kunne hænde at vandet i pumpen slap op, men det gjorde ikke noget, så satte vi de tunge træbaljer på trillebøren, vasketøjet kom deri og så kørte vi ned til åen for at skylle vort tøj. Vi trak vandet op af åen i en spand, der skulle mange spande vand til, så det blev også til udendørs gymnastik. Det var dejligt at komme ud af det varme bryggers og ned til åen. Derefter hængte vi tøjet på tjørnehækken ved banen.

I 1928 var jeg i september på husholdningskursus på Nr. Nissum højskole. Vi var 4 som boede sammen på Vesterled. Om søndagen cyklede jeg til Lemvig, tog med toget til Bækmarksbro og var hjemme til mandag, hvor jeg så tog tilbage igen. Kirsten var på seminariet, så vi kunne besøge hinanden. I 1926 rejste Jens til Haslev højskole og så fik DSB travlt med brevene mellem Haslev og Bækmarksbro.

Ægteskab:

Fredag den 27. oktober 1933 blev vi gift i Flynder kirke. En skøn dag med snevejr om formiddagen. Vi havde vore søskende til frokost. Ninna Nørager og moster ”pyntede” mig. Provst Rendtorff talte over Efs. 2.10, desværre husker jeg ikke meget af det han sagde, men jeg husker han citerede disse linier af nr. 584 i salmebogen: ”nu går det gennem moser, nu haven fuld af roser, alt lige meget når, vor drift til himlen går.”

Hjemme i storstuen var der pyntet pænt og der var dækket bord, så der blev spist i alle stuer. Vi fik mange gode gaver og det haglede med risengryn, da vi kørte.

Så begyndte et nyt afsnit af vort liv. Vi havde soveværelse i storstuen, da Peder Agergaard havde soveværelset. Sine og Anna var hjemme for at passe ham. Anna havde børneværelset og Sine gæsteværelset. Vi havde 3 karle og Elin var vores første pige, hun var 14 år. Vi hjalp hinanden ude og inde. Der skulle 4 til at malke, så vi måtte jo på malkestolen 3 gange dagligt.

Vi var 9 personer til bords 6 gange daglig, så der skulle både slagtes, bages og laves en masse mad. Der var kakkellovn i alle 3 stuer, men til daglig var der kun varme i folkestuen. Der sad vi så hver aften, karlene på den lange bænk ved vinduet og vi piger på skamlen ved indersiden af bordet. Her søgte vi sammen om petroleumslampen for at se til vores håndarbejde. Når kl. blev otte skulle vi ud at malke, vi havde flagermuslygter i kostalden. Når vi kom ind, fik vi aftenskafe og hyggede os i varmen. Om morgenen skulle vi først have asken ud af komfur og kakkellovn, derefter blev der tændt ild og lidt efter lidt, blev der varmt i rummene. Alt gik med godt humør, selv om vi var mange. Peder Agergaard levede til oktober 1934, derefter rejste Sine og Anna.

Nu flyttede vi ned i soveværelset, der var nok så lunt, i storstuen var der iskoldt om vinteren.

Børn:

Den 30. august 1935 kom lille Margit som en solstråle ind i vort hjem. Hun blev snart dygtig til at hjælpe sin mor og med gummistøvler på, gik hun bagefter far i kostalden og ved hønsene. Hun samlede æg i spandevise, snakkede meget og var med til det hele. Hun spurgte om hønsene ikke

skulle have gummistøvler på i regnvejr. Når gamle Stinne bar tørv ind fulgte Margit bagefter ud og ind, alt mens hun spurgte om alt muligt. Stinne svarede på alle spørgsmål med et lunt smil, så de to havde det fornøjeligt sammen.

En tidlig forårmorgen den 20. marts 1938 sad Margit i sin seng og snakkede med sig selv. Stinne stod i køkkenet og hørte hende sige: ”dem misser di ska`no javes ur”. Margit havde hørt en lyd fra soveværelset og troede, at det var de små misser der mjavede, men det var ikke misser hun hørte, det var derimod Frede der blev født. Det var spændende at hjælpe mor med at passe ham. Og morsomt var det, da Frede blev så stor, at de kunne lege sammen. Mor har hørt mange ”fornuftige” samtaler når I var puttet i seng. I legede så godt sammen, kørte med alle dukkerne i dukkevogn og på cykel, mange gange frem og tilbage i stuen. ”Rejsen” gik til Bækmarksbro, dukkernes tøj var pakket i tasker og der var travlhed. ”Turen tog lang tid”.

Når moster kom på besøg var det spændende om, der var noget i tasken. Og når hun kom cyklende oppe på vejen, løb I med fuld fart op til hende. Det var også skik at løbe op i mod mælkekusken og så få en køretur hjem. Kontrolassistentens lille vogn med den lille hvide hest var også skøn at komme op i. Vi har billeder fra disse ture.

Bedstemor og bedstefar var på besøg til Fredes fødselsdag. Bedstemor hvilede sig på sofaen, Frede stod hos hende, bøjede hjørnet af sofapuden op til hende og sagde: ”du skal haa æ bette hjørn”. Frede ville gerne have hjørnet af sin hovedpude at falde i søvn ved, så det skulle bedstemor også have synes han.

Krigen:

Tiden gik der blev krig i vore nabolande og det fik vi at mærke på mange måder. Bilen måtte vi ikke køre i. Skulle vi besøge mor og far i Bækmarksbro, måtte Margit sidde på fars cykel og Frede i den lille stol på mors cykel. Frede faldt i søvn om aftenen, når vi kørte hjem, så det var bedst at holde samtalen i gang, så han ikke faldt ned.

På grund af krigen blev næsten alting rationeret både fødevarer og petroleum. En vinter fik vi kun 6 liter, det skulle der spares på, vi havde ikke elektrisk lys, så vi brugte stearinlys, som også var rationeret. Vi fik nogle strenge vintre alting var stivfrossen, om det så var karkluden i køkkenet var den frossen. På vinduerne var der et tykt lag is, som slet ikke blev tøet op, selv om vi fyrede i kakkellovn og komfur. Men selv i et ”ishus” gik livet sin vante gang. Den 27. januar 1942 blev der fyret op i soveværelset fra morgenstunden af. Det var da mærkeligt syntes Margit og Frede, de spurgte: ”hvorforskal der fyres herind fræ æ mår af, det plejer vi da æt”. Men damen med tasken kom og hen på formiddagen fik de lov ind til mor og se den nye lillebror, som vi alle var meget glade for. Det var godt lillebror nåde frem så tidligt, for nu væltede sneen ned og der var ingen, der kunne køre i flere dage. Vi der kunne være inde havde det godt, men der var mange ting der ikke var så let i sådan en streng vinter. Mælkekusken kunne ikke køre, han skulle tit have bud med til købmanden eller bageren, men det måtte vente til sneen blev ryddet væk. Hvor har de gamle mælkekuske dog døjet meget i frost og sne. Anders Toft i sin store tykke kørekappe og de store træskostøvler kom altid så frisk ind med rugbrød, så var det godt at få en kop varm kaffe.

Men livet skulle gå sin gang, vi fik en transportspand med vand til at stå i hjørnet ved køkkendøren, vandrørene i bryggerset var frosne og blev ikke tøet op før i maj i 1942. I køkkenet fik vi ikke vandhane før i 1955, da vi fik centralvarme.

Men selv om det knagfrøs, fik vi barnedåb den 22. februar 1942. Vi pakkede lille Erling ind i puder og tæpper og tog varmedunken med. Men alligevel frøs vi, mens vi ventede i våbenhuset. Det var dejligt at komme ind i den varme kirke. Frede var ked af, at Sine og Anna ikke løftede ham op, så han kunne se Erling blev døbt. Karl og moster var faddere. Om aftenen kom der mange gæster, men bilerne måtte holde ude ved gavlen, da der var lagt sand og grene over vandledningerne for frosten.

Erling blev puslet i soveværelset i lang tid, da køkkenet ikke kunne blive så varmt, at man kunne være der med ham. Men efter vinter kom der vår.

Det var ikke let at holde fest i krigstid. Rationeringsmærkerne skulle tælles mange gange, mange varer kunne slet ikke købes. Når vi skulle bage sigtebrød blandede vi havregryn i melet. Da kogekonen skulle bage sigtebrød til barnedåben, slog det skorpen af hele brødet, det var hun ked af. Hun kom selv med sine egne rationeringsmærker. Vi havde mange erstatninger, vi brændte rug og byg kerner til kaffe, det gav en brændt lugt i huset. Børnene kendte ikke kakao, rosiner m.m. af den ægte slags. Vi skar rabarber i små firkanter og tørrede dem, så var det ”rosiner”.

I husholdningsforeningen fik vi opskrifter, hvori det meste var erstatning. Så det var spændende, når man skulle bage lagkager af sigtemel, småkager af bygmel og havregryn. Sødetabletter blev brugt til alt. Vi lavede selv kartoffelmel. Kartofflerne blev malet til mos og stod så i baljer med vand.

Vandet skulle skiftes mange gange indtil melet blev helt rent og hvidt, så blev det lagt på store plader og sat ud, så solen kunne tørre det. Vi lavede også sirup. Sukkerroer blev raspet og kogt i vaskekedlen. Vi kørte roerne til Nørre Grønkjær, hvor de blev raspet. Vi havde ikke elektrisk strøm til at trække maskinen med. Vi kørte det så hjem i mejerispande et helt læs med saft, som så skulle koges. Det tog lang tid at koge så mange spandes indhold. Vi fik nu ikke meget for vores arbejde, for det smagte slet ikke godt. Det havde en meget stram smag, men vi spiste det på surgrøden om aftenen.

Rationeringen varede mange år efter at krigen var slut. Kaffe og sukker var rationeret helt til 1953, vi havde altså brød, sukker, smør og mange andre slags kort i 14 år under og efter anden verdenskrig. Men vi havde prøvet det før under første verdenskrig fra 1914-1918, da varede rationeringen frem til 1921, altså 7 år. Men da var man barn og skulle ikke selv få det til at slå til, men man husker det nok.

Tøj var ikke til at få, vi stod i kø en tidlig sommermorgen for at komme ind til Toft Nielsen. Engang spurgte jeg efter bomuldstøj til skjorter til Frede og Erling. Jeg blev lukket ind i et værelse og i stor hemmelighed fik jeg stof til 2 skjorter, med besked om ikke at sige det til nogen. (da der nu er gået ca. 30 år, gør det vist ikke noget, at jeg fortæller det.) Det gamle tøj kom frem af skabe og skuffer og vi gik til sy kursus hos frk. Rahbek. Når man fik en gammel frakke sprættet op og presset ud, kunne der blive en dejlig ”flyverdragt” til børnene. Jeg var med til sy kursus tre vintre, det var ikke altid man kunne cykle, når der var sne. Jeg gik en dag og vadede i sneen henne ved Grønkjær, da var jeg så heldig, at Frans Andersen fra Kannisgaard kom kørende i kane med et stort læs halm. Han spurgte om jeg ville op at køre, det ville jeg meget gerne. Han kravlede hen på læsset, rakte hånden ned og trak mig op. Der sad jeg fint og nød kaneturen, alt mens vi sludrede om, at vi vist var i familie. Hans far var fætter til min far. Da vi nåede Bækmarksbro skole gled jeg ned fra halmlæsset og sagde tak for turen. Jeg vandrede så videre gennem sneen til Sdr. Krogsgaard til sy kursus. Da jeg skulle hjem, kom jeg op at køre med Søren og Johanne Vibholdt til Bækmarksbro skole. Men så var der ikke andet end ”Apostlenes heste” resten af vejen hjem til Agergaard. Det blev mørkt og det var sejt gennem sneen, men hjem kom jeg da.

Mund og klovsyge:

Vi havde mund og klovsyge i den strenge vinter i 1941. Vi måtte ingen steder komme og ingen måtte komme til os. Det var i den tid at min mor var syg. En dag kom Martin Guldberg og bankede på køkkenvinduet. Han sagde: ”du skal hjem og se til din mor”. Det var pænt gjort af ham, han havde jo også dyr som kunne blive smittet. Men alligevel kom han til vinduet, det glemmer jeg ikke. Da det blev aften, gik jeg hjem til Bækmarksbro for at snakke med mor. Og næste dags aften i mørkningen gik jeg hjem til Agergaard igen. Det var så heldigt, vi havde Karen Østkjær den vinter, hun kunne passe børnene og det hele. Også den dag da der blev ringet efter mig, at mor var meget syg. Jeg måtte af sted en bidende kold januar morgen med meget sne og vejen var blank som et spejl, så jeg trak cyklen. Da jeg kom forbi Damgaard stod Aksel og Jerslev og huggede i roekulen.

Aksel råbte til mig: ”Jeg troede ikke, at du måtte komme ud på grund af klovsygen?” jeg svarede: ”det må jeg heller ikke, men der er ting, man ikke kan lade være.” Jeg nåede hjem og mor døde den dag. Om aftenen gik jeg hjem til Agergaard og næste dag skulle moster og jeg til Lemvig for at ordne forskellige ting. Jeg trak cyklen vejen om ad nordre skole for at prøve om amtsvejen var bedre at cykle på. Det gik fint, man var jo ung og havde lige fået et par gummistøvler i julegave, de kom til nytte. Klovsygen fik da ende, så Jens kunne komme med til mors begravelse.

Men vi fik desværre klovsyge igen. Det var altid et stort arbejde at gøre rent efter sygdommen, alt træværk, alle vægge og gulve skulle skures og skrubes. To gange har vi gjort kostalden ren efter klovsygen og en gang mere har kostalden fået en omgang, det var da vi skulle have de nye kvier. Der skulle meget varmt vand til, så vi fyrede op under vaskekedlen i bryggerset. Der skulle bæres mange spande vand ud i kostalden. Alle mand var med til at skure, Erling var ca. 2 år, han ville også hjælpe, men alle skurebørster var i sving, men han fandt en tandbørste og med den i hånden kom han ud i kostalden. Det var skønt at se den lille mand med stor arbejdslyst.

Soldaterne:

Vi havde mange oplevelser, mens tyskerne var i landet. En aften vi sad ved aftensmaden, lød der tramp af tunge støvler på stenbroen og ind i stuen træder befalingsmænd. De ville se hele huset, for måske kunne det bruges til indkvartering af soldater. Jens viste dem op i storstuen, gæsteværelset og op på loftet. Derefter ud i kostald, lade, maskinhus osv. Der kom heldigvis ingen soldater, det var nok, fordi vi ikke havde elektrisk lys og heller ikke centralvarme. De kunne jo se, vi sad ved bordet og havde kun to stearinlys, som var sat i pyntegræskar. Jens tændte ikke lygten for dem i stalden, han havde kun en lommelampe. Den var også præget af krigen, der var ikke batterier i den, men man skulle helle tiden trykke på en knap ud og ind. Derved kom der lys i lygten.

Når vi skulle cykle, skulle lygten mørklægges ligesom vores vinduer i huset. De første aftener efter den 9. april havde vi store tæpper hængt for vinduerne, det var uhyggeligt. Krigen varede i 5 år, så vi fik sorte rullegardiner. Undertiden var der udgangsforbud, så måtte ingen være ude efter kl. 8 (aften). Det var ikke så heldigt, når der var fest. Da vi i 1943 var til Stinne og Emils bryllupsfest i Ø. Flyndergård, havde vi ikke været der ret længe, før fru politibetjent Dam kom og meddelte at alle skulle være hjemme kl. 8 (aften). Så vi cyklede hjem i fuld fart. Da vi tog af sted kom Marcus og Birgithe, de fik ikke meget ud af den fest.

Det var ikke rart at færdes på vejene. Vi måtte ikke selv køre bil. Vores bil var klodset op i laden. Hjulene var gemt godt på loftet. Da vi skulle på julebesøg hos Hans og Else, lejede vi bil sammen med Marius og Stinne. Det var Jensen (jordmoderens mand) der kørte. Da han kom for at hente os hjem, var han fuld. Han holdt på flyvepladsen, han sagde, at han lige skulle snakke med tyskerne. Det var nok her, han fik de våde varer. Endelig kom han da ud igen og kørte med os. Far sad foran og sagde, når han skulle dreje. Da vi nåede til Agergaard, drejede han bilen ind syd for laden, vi var glade for at gå resten af vejen, han sagde vi måtte ikke forstyrre ham.

Vore cykler blev efterhånden noget forslidt. En søndag var vi alle fem i kirke og da vi efter gudstjenesten stod ved diget og satte børnene op på cyklerne, kom pastor Hjort hen og hilste på os. Han spurgte, hvorfor jeg havde to af børnene på cyklen og Jens kun et, jo det var fordi min cykel var den bedste.

De tyske soldater var indkvarteret i Klosterheden. En dag holdt de øvelse og pludselig så vi fra køkkenvinduet store tanks rulle ind over vore marker, hvor der lige var sået korn. Der kørte mange store tanks og de styrede lige ind gennem læbælterne, så de høje grantræer væltede. Der blev en stor åbning, så vi fra vejen pludselig kunne se Flynder kirke. Et sted hvor man ellers ikke kunne se den. Om aftenen kørte de fast, da de ville køre gennem åen ved Sdr. Kærgaard. Soldaterne kom ind til Olivia og Martin Guldberg. De sad på komfuret for at tørret tøj. I Agergaard holdt en stor tanks ved stuehusets gavl. Der var en 9 mands besætning, men maskinen kunne ikke køre, så de måtte overnatte. Men først kom en lillebil fra Klosterheden med befalingsmænd, som skulle prøve om det

var sandt, at maskinen ikke kunne køre. De startede, men kom ikke længere end til havehjørnet. De 9 var sikkert glade for at blive på stedet. Jens fik dem lagt i seng i et svinehus i stalden. Næste dag var der stor ståhej i gården, flere gange kom der nogen, der skulle arbejde på køretøjet. Befalingsmændene gik over alt. Lille Erling på 2 år gik ude i kostalden hos far, mens han malkede. En af de tyske soldater tog ham op på armen, måske tænkte han på sine egne børn, hvor var de mon? Vi havde også soldater inde, en ville købe flæsk og hjemmelavet spegepølse. Når vi bagte sigtebrød fik vi dem straks i kælderens ellers ville de også købe dem. De 9 mand ville have middagsmad. En befalingsmand kom ind i bryggerset og vi kom da til at forstå hinanden. Så middagen kom til at bestå af: kærnemælkssuppe, kartofler, sovs og flæskesteg. Og derefter 3 spejlæg til hver, altså 27 spejlæg. Man måtte have panden over ilden 3 gange. Spejlæg var nok deres livret. Vi serverede det hele på en gang, de sørgede selv for omdelingen. Øverstbefalende stod ved enden af bordet og øste op. Alle fade blev tømte, derefter kom han ud i køkkenet og ville betale. Jens havde sagt, at jeg kunne forlange 20 kr. for hele middagen. Det fik jeg og så bød de cigaretter til os. Det var Esther Kræmmergård der tjente hos os dengang. Vi gemte cigaretterne til andre gode venner. En anden gang kom der en stor flok soldater, de slæbte halm fra en stak ud i skoven, det ville de sove i om natten. Kl. 4 om eftermiddagen begyndte de at komme 2 af gangen ned til gården. Vi havde lige spist, så stod de der 4 unge sultne mænd midt på køkkengulvet og spiste af en skål, hvad vi havde levnet; stuvet kartofler med flæskesteg. Så begyndte de selv at lave kaffe ved komfuret. Det var Elisabeth der tjente hos os. Vi fik ikke vasket op men samlede børnene ind i stuen. Der blev vi, mens soldaterne havde besat køkkenet. De lavede kaffe til kl. 10 ½ om aftenen. Der var jævn trafik op til skoven, når de andre så der var kaffe, kom de alle og fik fyldt deres flasker. Der blev brugt mange pakker Ricks. De havde en papkasse med de gule pakker i, den lod de stå da de gik, der var nogle pakker til os, det var alt hvad vi fik for den invasion. Men det kunne da bruges, rigtig kaffe havde man ikke. Engang var en tysk soldat inde i kostalden og var begyndt at malke en ko, men da Jens kom, løb han op i skoven. Malkestolen stod der endnu, hvor meget han fik i flasken vides ikke. En dag kom soldaterne med en hel masse æg, om æggene var fra vores hønsehus ved jeg ikke, men de ville gerne have dem kogt. Jeg fik en stor gryde sat over, den blev næsten fyldt. Så kom de løbende ind og råbte, at de nu skulle afmarchere. De fik gryden hen til døren og så sad de der på gulvet og slugte de små boller af æggehviter, der sidder uden på skallen af æggene, når de revner, mens man koger dem. De har nok haft et festmåltid i skoven med alle de kogte æg.

I 1943 fik vi fra den øverstbefalende for de tyske tropper i Danmark, besked om at afgive kvarter med forplejning til 2 personer, der var beskæftiget med arbejde ved den tyske værnemagt. Der kom to og boede på loftsværelset. De 2 første havde vi en hel vinter, de var flinke. Siden kom der andre vi ikke brød os om. I alt havde vi 8 forskellige fra alle egne i landet. En søndag, vi kom cyklende fra kirke, kom Margit løbende op på vejen til os og fortalte, at der var kommet to ny arbejder. Men de to på værelset var ikke flyttet, så der blev stor diskussion mellem dem om, hvem der skulle vige. De blev der alle 4 den nat og næste dag rejste de nye. De kom hen til køkkendøren, sagde tak for god behandling og gav mig hele to sukkermærker. ”Der er til et helt kilo” sagde den ene, jeg var glad for mærkerne. Det var ikke rart med alle de arbejder på kost. Der skulle smøres madpakker hver aften, tidlig morgen buldrede de op og ned af loftstrappen med store træskostøvler på. Vi måtte lægge vores spisetider om, så vi spiste frokost om middagen og middag om aftenen, når arbejderne kom hjem. Esther stod med et stearinlys hen over komfuret, så jeg kunne se i gryderne. Vi havde ikke altid lys i lamperne. Vi blev tildelt 6 l petroleum til en hel vinter, så det var ikke til hverdagsbrug.

Befrielsen:

I dag er det den 5.maj 1975, altså 30 år siden vi blev fri for besættelsen. Jeg husker det så tydeligt, allerede om aftenen den 4.maj 1945 hørte vi fra BBC's udsendelse at tyskerne havde kapituleret. Vi havde lyttet spændt i lang tid, hvor blev vi glade den aften. Børnene var i seng, men jeg skulle ind

og fortælle dem det. Lille Erling var 3 år, da han hørte, at Esther gik i bryggerset råbte han højt: "Esther æ ki hår ænd æ hele tid." han forstod, at det var en stor begivenhed, det skulle fortælles til Esther, som var børnenes gode ven. Næste dag fik vi flagstangen op og fik sat ny snor i. Der havde ikke været flag på stangen de sidste 5 år. Så det var en stor glæde, da Dannebrog gik til tops over et frit Danmark. Der blev holdt mange takkegudstjenester og møder. Vi sang meget: "En lærke lettede" og mange andre skønne sange. Englænderne stod ved Danmarks sydgrænse og da general Montgomery med sine soldater kørte herop igennem landet, blev der strøet blomster på vejen og op i bilerne til dem.

Nu kom der en ny tid, hvor folk kunne ånde frit. Vi havde levet under et stort tryk, alt var som lammet under den tyske besættelse. Folk i byerne blev mange gange vækket om natten når der var luftalarm. Så måtte de af sted ned i kolde kældre, som var stuvende fulde af folk. Min søster Kirsten der boede i Skjern, havde altid en lille kuffert med det mest nødvendige liggende, den greb hun så i farten, når hun skulle af sted i kælderen.

Lidt efter lidt kom landet i lave igen, men det varede længe før man kunne købe, som man helst ville. Vi var helt vænnet fra at bruge ægte varer. Vi havde alle mulige surrogater f.eks. sødepulver, som fik frugten til at bruse op og blive mørk, når man lavede rabarbergrød. Svesker og rosiner så vi ikke i mange år. Rosinerstatning var tørrede rabarber. Vi bagte både småkager og lagkager af bygmel og sigtemel. Livet gik sin vante gang under krigen, vi tog det hele med godt humør. Men inderst inde sad angsten og klemte, vi var under tvang, kunne ikke foretage os ret meget før end der kom tyskere i vejen, de ville bestemme alt.

Til jul 1943 kom der brev fra Rindumgaard; "I anledning af Deres andragende meddeles det tjenstligt at Amtsbrændselsudvalget for Ringkøbing Amt herved tillader, at De anvender 5 rm. af den Deres plantage påliggende pligthugst for perioden 1943/44 til eget forbrug. Karberg". Vi skulle altså søge om at hente brændsel i vor egen plantage.

Vi havde købekort, som skulle medbringes i alle butikker, hvis vi skulle have et par strømper eller et stump tøj. Forretningen skulle sætte sit stempel i kortet og klippe rationeringsmærket af. Det måtte man ikke selv gøre, løse mærker var ugyldige. Der var mange mærker at holde styr på smør, sukker, mel, gryn, kaffe, te, margarine, chokolade, sæbe, rugbrød, rugbrød, sigtebrød, fodtøjsrabatkort, brændselskort, svinekort osv. Og det varede i mange år. Vi havde sukker og kaffemærker indtil 1953 altså otte år efter, at krigen var sluttet. Kafferationeringen varede 13 år. Vi havde oplevet rationering under første verdenskrig fra 1914-1918, men da varede det kun 7 år. Sukkerrationering ophævedes i 1921. Hvor var det dejligt, da vi efter anden verdenskrig igen kunne få ægte varer i husholdningen og ordentlig tøj til børnene.

Den 5.maj var en lørdag. Da vi sad ved middagsmaden, kom der to tyske soldater ind i gården. De stod ude på trappen og turde ikke komme ind. Men da de så ville gå igen, kunne jeg ikke lade være at gå ud til dem. De kom så ind og fik de pandekager, der var tilbage. De ville betale, vi kunne jo ikke tale sammen, men de gav os nogle Østrigske pengesedler. Det var helt unge mænd, de var sikkert ikke i Danmark af egen fri vilje, men nu skulle de gå hjem. De kom, alle de tyske soldater, i lange koloner på landevejen. Våben, bælt og anden pynt på uniformen var fjernet.

En aften, da nogle soldater sov i laden i Kærgaard, kom nogle af dem gående om til os i Agergaard, de manglede penge og ville sælge alt. Jens gik ud til dem, de stod på trappen og ville sælge deres underbukser. Da en flok soldater gik gennem Bækmarksbro, gik en af dem ind i Karls kostald og tømte sin rygsæk, den var fyldt med forbindingsstoffer. Han hældte det hele ned i roerasperen, en masse små pakker, alt gazebind, vat m.m. var syet ind i små poser af tykt vandtæt stof. Karl delte det ud, gazebindet var meget bedre end det cellulid vi kunne købe under krigen.

Ellen Kirstine Agergaard